

TÜRKİYE'DE “MODERN OLMA” İDEALİ VE MODERNLİK DENEYİMİ: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TOPLUMSAL TAHAYYÜLDEKİ KONUMUNU YENİDEN DÜŞÜNMEK

Gül ÖZSAN*

Özet

Bu makale, Türkiye’de farklı kesimlerin benimsediği “modern olma” idealini ve modernlik deneyimlerini günlük yaşam pratiklerine referansla ele almayı amaçlamaktadır. Makale, Türkiye’de “modern olma” idealinin değişimler geçirse de esas itibarıyla varlığını koruduğu düşüncesine dayanmaktadır. Makalede, üç temel sav ileri sürülmektedir. İlkini, “Modernlik” idealinin Türkiye’de farklı sınıfları birleştiren bir özelliğe sahip olduğu savı oluşturmaktadır. İleri sürülen ikinci sav, Türkiye’de modernleşmenin sadece “elitin projesi” olmadığı, çeşitli kesimlerden kişilerin düşünme biçimi ve temel bir ideal olduğudur. Burada, modernleşme konusundaki tahayyülün Türkiye’de ne kadar derin ve birleştirici olduğu üzerinde durulmaktadır. Avrupa Birliği sürecinin başından günümüze, Türkiye’de “modern olma” idealinin güçlü bir biçimde sürdüğü ve kendini devamlı olarak ürettiği, sürekli kıldığı tezi, bu makalenin üçüncü ana savını oluşturmaktadır. Avrupa Birliği’ne üye olup olmama konusundaki tartışma, Türkiye’de başka toplumsal meselelerin de ana dinamiğini oluşturan bir unsur. Bugün modernliği/Batı’yı temsil ettiği düşünülen Avrupa Birliği ile muhayyel diyalog devam etmektedir. Makalede, bu diyalogun toplumsal karşılığının önemine dikkat çekilmektedir. Bu makale, bugüne kadar gerçekleştirdiğim çalışmalara, özellikle iki ayrı araştırmamın verilerinden hareketle yazdığım metinlere dayanmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul’un farklı semtlerinde esnaf ve zanaatkar meslek temsilcileriyle yaptığım görüşmeler ile Türkiye’de eşraf ailelerinden örnekleri birleştirmeye çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de modernleşme, modernlik, modernlik deneyimi, Avrupa Birliği

THE IDEAL OF “BECOMING MODERN” AND THE EXPERIENCE OF MODERNITY IN TURKEY: RETHINKING THE POSITION OF THE EUROPEAN UNION IN SOCIAL IMAGINARY

Abstract

This article aims to elaborate on the ideal of “becoming modern” embraced by large segments of the Turkish society and the Turkish experience of modernity with reference to everyday life practices. The essay rests upon the idea that the ideal of

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: gul.ozsan@marmara.edu.tr

“becoming modern” has been maintained despite all the vicissitudes of historical change. The first argument I put forward here is that the ideal of “modernness” has been shared by different classes and groups of Turkish society. Secondly, I argue that modernization is not solely an “elite project,” but a way of thinking and a fundamental ideal shared by the bulk of the society. Thus, I underline that the social imaginary revolving around modernization is deep-rooted and conducive to social cohesion. Thirdly, I argue that the ideal of “becoming modern” has been well-preserved and reproduced all through the complex history of Turkey’s relations with the European Union from its very beginning. Hence, the debates on Turkey’s membership to the European Union bear upon all the other fundamental social issues in Turkey. Today, the Turkish society carries on an imaginary dialog with the European Union, which is largely viewed as the representative of modernity/the West. I elaborate on the social significance and grounding of this dialog. I base my arguments on a number of pieces of research I have conducted, in particular on the articles I wrote in relation to the two separate pieces of research: I try to combine the data I collected through the interviews with small shopkeepers and artisans in various districts in Istanbul and the results of the research on Turkey’s eşraf (locally notable) families.

Keywords: *Modernization in Turkey, modernity, the experience of modernity, the European Union*

Giriş

Türkiye’de modernlik idealinin derinliği bu makalenin esas konusunu oluşturmaktadır. Burada derinlikten, modernlik deneyiminin Türkiye’de çok uzun bir tarihinin olması değil toplumsal tahayyülde güçlü bir ideal olarak benimsenmesi kastedilmektedir. Makalede, Türkiye’de modernlik sürecinin çeşitli görünümüne ve farklı toplumsal kesimlerin ortak “özlemi” olan modernlik idealine yoğunlaşılacaktır. Aşağıda farklı toplumsal kesimlerin “sıradan” pratiklerinde ve gündelik dilde kendiliğinden ortaya çıkan “modern olma” idealinin çeşitli tezahürlerine yer verilecek. Böylelikle makalede, Türkiye’de kökleşmiş bir “sıradan” modernliği gösterme çabasında olunacak. Bugün belirlenen hedefe ulaşmak gerçekçi görünsün görünmesin, modernliği/Batı’yı temsil ettiği düşünülen Avrupa Birliği ile muhayyel diyalog devam ediyor. Bunun şu ya da bu ölçüde toplumsal bir karşılığının olduğunu göz ardı etmemeli. Bu nedenle makalede daha geniş bir çerçeve içinde Türkiye’de modernlik idealinin ürettiği somut kişilere ve durumlara odaklanılacak.

Türkiye’de modernlik deneyiminin, farklı tiplerini üretilebildiğini¹ bugün pek çok alanda gözlemleyebiliriz. Hem modernleşmenin temel değerlerini benimseyenler hem de güçlü eleştirilerini yapanlar bu tipleri üretebilmiştir. Bu makale, Türkiye’nin modernlik deneyimine ve belli bir birikime dikkati çekmeyi amaçlamaktadır. Türkiye’de farklı kesimlerde “modern olma” ideali ve modernlik deneyimleri olarak adlandırılabileceğimiz bu birikim, siyasi tartışmalarla ve belli bir dönemle sınırlanmadan, günlük yaşam ve onun çeşitli bağlamlarındaki tartışmalara referansla ele alınacaktır. Yani farklı kesimlerden kişilerin yaşam faaliyetlerinin olduğu bir alana odaklanılacaktır. Makale, tarihsel bir arka plan oluşturma amacı taşımamaktadır. Aynı toplumsal kesimlerin yaşam akışları içinde “normal modernlik” (sıradan modernlik) olarak ifade edilen, duygu ve karşılığını böyle bulan ve bu biçimde deneyimlenen ve yeniden güncel hale getirilen modernlik idealine dikkat çekilecektir. Bu idealin günlük hayatın “normal” akışında yarattığı birikimin toplumsal önemine vurgu yapılacaktır. Makale Türkiye’de “modern olma” idealinin değişimler geçirse de esas itibarıyla varlığını koruduğu fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla makale en temelde Türkiye’de “modern olma” idealinin sürekliliği fikrini geliştirme ve bu konudaki birikimi öne çıkarma amacı gütmektedir. Bu doğrultuda makalede üç temel sav ileri sürülmektedir. Ana savlardan birincisini, “modernlik” idealinin (ve “modern” yaşam pratiklerinin) Türkiye’de farklı sınıfları birleştiren, hatta görünürdeki ideolojik ayrımları aşan bir özelliğe sahip olduğu tezi oluşturmaktadır. Buradaki temel vurgum, modernleşme² konusundaki tahayyülün Türkiye’de ne kadar birleştirici olduğudur. Farklı sınıflardan kişilerin tahayyülleri bu konuda yakınlık, hatta benzerlik gösteriyor.

¹ Yaşam tarzları, gündelik yaşam pratikleri ve deneyimleri açısından “modern olma” idealini taşıyan somut kişilerden oluşan büyük çoğunluktan söz ediyorum. Burada Türkiye’de modernleşmenin “farklı tiplerini üretebildiği” derken de geniş bir yelpazeyi kastediyorum. Ayrıca söz konusu “farklılığı”, kültürel özcülüğü götürebilecek bir “başkalık” veya “özgüllük” olarak görmüyorum. Türk Batılılaşması açısından “başkalık” kavramını ele alan bir metin için bkz. Çiğdem, 2002: 70. Burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta “modern olma” idealinin, “batılı olma” idealiyle her zaman bir özdeşlik göstermediğidir. Batılı olma” ideali yaşam tarzı üzerinden toplum içinde farklılaşmaya dayanır ve kendi “ötekisini” yaratır. Benim burada kullandığım şekliyle “modern olma” ideali ise genellikle örtük bir biçimde bireylerin/ailelerin/grupların/şehirlerin çoğu zaman farkında olunmayan “ilerlemeci” bir dünya tasavvuruna dayanır. Dolayısıyla sosyal mobilityle ilişkilidir ve sıklıkla günlük yaşamın örgütlenmesini “daha iyi” bir hayat ve gelecek özlemine bağlar. Yani “modern olma” idealinin Türkiye’nin toplumsal muhaliyesinin ana zemini olduğunu söylemek belki de yanlış olmaz.

² Belge’ye göre giderek “modernleşme” teriminin yangınlaşmasında bu terimin Batı ve batılılaşma kavramına göre kulağa daha nötr gelmesi gösterilebilir (Belge: 2002: 43). Çiğdem, çeşitli kaynaklarda belirtildiği üzere batılılaşmanın, Batı lehinde bir tarihsel evrimi ve eşitsiz bir gelişmeyi içerdiğine dikkat çekmektedir (Çiğdem, 2002: 68). Batılılaşma teriminin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Kahraman, 2002: 125-126. Batılılaşma terimi, Kahraman’a göre başlangıçta “basit bir “metafor” ve hatta aşkınsalçı – kimi kez gerçeklik-ötesi - bir kabulken hızla dönüşmüş ve Türkiye’de siyasal, toplumsal ve kültürel yapının modernleştirici eyleyeni niteliği edinmiştir (Kahraman, s. 126). Bu makalede ileri sürdüğüm temel savlar nedeniyle Türkiye’de modernlik deneyimi ve modernlik ideali terimlerini kullanmayı tercih ediyorum.

Türkiye’de “modern olma” idealinin (“modern olma” isteğinin) ortaklaştırıcı niteliği çeşitli bağlamlarda gözlemlenebilir. Eğitim ve sağlık politikaları üzerine yapılan tartışmalarda farklı sınıf ve kesimlerden kişiler, çocuklarının, gelecek kuşakların eğitimi konusunda benzer bir biçimde ve dille konuşuyorlar, eğitimi başka işlevlerinin yanı sıra modernleştirici bir unsur³ olarak görüyorlar. “Modern olma” fikri ve ideali, günlük pratikler, hayat biçimi, zihniyet, aidiyet ve bir gelecek tasavvuru olarak Türkiye’de kendini üretmiş durumda. Farklı toplumsal kesimler ayrı anlamlar yükleyerek bu ideali yeniden güncel hale getiriyorlar. Hem retorik düzeyde hem de hayatlarıyla ilgili karar ve uygulamalarda, yani yaşam düzeyinde bu görülebilir. Bu makalede ileri sürülecek ikinci sav, Türkiye’de modernleşmesinin sadece “elit projeksi” olmadığı, çeşitli kesimlerden kişilerin bir fikir üretme ve düşünme biçimi olduğu, dolayısıyla fikri temelleri derinleştirilmiş, ortak bir düşünce geleneği ve temel bir ideal olduğudur.⁴ Burada elit projesiyle farklı kesimlerin modern olma idealleri ve talepleri bir aradadır. Pek çok örnekte görüleceği üzere modernleşmeyi eleştirenler dahi modern kategorileri, onun temel ayrımlarını kullanan ve onu üreten bir dili benimsiyorlar, mutlaka ona alternatif olacağını düşündükleri bir değişim modelini ileri sürüyorlar. Modernleşme ile “karşıtlık” içinde önerdikleri ilkeler ve dünya görüşleri, onu yeniden üretmekte ve böylelikle de tahayyül olarak ona benzemektedirler. İleri sürülen birtakım öneri ve modellerin “gerçeklikleri” de böylece mümkün olabiliyor. Bu nedenle de Türkiye’de “modern olma” fikri ve ideali, bugün farklı geleneklerini var edebilmiştir denilebilir. Bu makalede ileri sürülen üçüncü sav aynı zamanda makalenin temel eksenini oluşturmaktadır. Daha önce ileri sürdüğüm ilk iki sav, burada ileri süreceğim sava zemin oluşturacak nitelikte. Makalenin üçüncü savını, Türkiye’de “modern olma” idealinin kendini devamlı olarak yeniden ürettiği, bu idealin Avrupa Birliği sürecinin başından bugüne güçlü bir biçimde sürdüğü tezi

³Osman Kafadar, Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarını ele aldığı makalesinde, Türkiye’de eğitim hareketlerinin ve eğitim sisteminin çeşitli yönlerine ilişkin tartışmaların, toplumun Batı’ya yönelme süreciyle doğrudan ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu bağlamda Türkiye için Batılılaşmanın alternatifi yoktu (Kafadar, 2002: 351). Türkiye’de modernleşme çabalarının eğitime yaptığı vurguyu görebileceğimiz yerlerden biri Cumhuriyet’in hemen önce ve sonrası dönemdeki dergilerdir. Firdevs Gümüşoğlu, *Türk Yurdu* dergisinin 1911-1931 yılları arasındaki dönemini değerlendirdiği yazısında derginin başka konuların yanı sıra Türkiye’de eğitim sorununun nasıl çözüleceğine ilişkin pek çok tartışmayı içerdiğine dikkatimizi çekmektedir (Gümüşoğlu, 2002:273). Türkiye’de modernleşme süreci ile eğitim sistemi ve anlayışının dönüşümü arasındaki bağa işaret eden bir metin olarak (Bkz. Şengül, 2009). “Modern olma” idealini eğitimle ilintilendirirken indirgemeciliğe de düşmemek gerekiyor. Bugün Türkiye’de farklı bağlamlarda eğitimin önemine ve eğitimin modernleştirici etkisine yapılan vurgular arasındaki ayrıma bakmak daha anlamlı olabilir.

⁴ Türkiye’de Batılılaşma hareketleri ile toplum düşüncesinin gelişmesi eşzamanlı bir süreci göstermiştir (Bkz. Kahraman, 2002: 126). Hilmi Ziya Ülken *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*’nde, Türkiye’de düşüncenin toplumsal sorunlara çare ararken bulunmuş bir şey olduğuna işaret etmektedir. Ona göre, eğitim üzerine olan tartışmalar ve eğitim konusu çağdaşlaşmamızda sanıldığından daha etkili olmuştur ((2006 [1966]).

oluşturuyor. Farklı toplumsal kesimler modern olma ve Avrupa Birliği'ni üyelik taleplerini bugün de çeşitli biçimlerde sürdürüyorlar. Avrupa Birliği'ne üye olup olmama konusundaki tartışma, ilginç bir biçimde Türkiye'de başka toplumsal meselelerin de ana dinamiğini oluşturan bir unsur. Türkiye'de "modern olma" idealinin ayrı versiyonları olsa da, yukarıda belirtildiği gibi hemen tüm kesimler, eğitim, sağlık, nüfus, cinsiyet ve aile politikaları konusundaki fikirlerini modernlikle, Türkiye'nin modernleşme deneyimiyle ve tarihiyle ilintilendirilerek gündeme getiriyorlar. Taleplerinin haklılığını ve bunların yerine getirilmesinin gerekliliklerini böylelikle anlatıyorlar, söz konusu bağı dikkati çekerek meşruiyet sağlamaya çalışıyorlar. Fikirlerinin kamusal temsil edinişi böylelikle mümkün olabiliyor. Kısacası, pek çok alanda problemlerin çözümünde modernleşme, "modern bir toplum olma" ideali ve Avrupa Birliği'ne giriş konusu, farklı biçimlerde de olsa temel bir çözüm ve referans olarak yer alıyor. Bu nedenle de Türkiye'de Avrupa Birliği'ne girme ve üyelik, ana bir tartışma ve eksen olarak sürüyor ve AB'ye üyelik iddiası bugün görünürde gücünü kaybetmiş gözükse de bu eksen değişmemiştir. Avrupa Birliği'ne alternatif olarak farklı örnekler günümüzde gösterilse de, bunlar esas olarak bu odağı farklılaştırmıyorlar. Bu kişilerin "şikâyet" ve "rahatsızlıkları", daha çok "muhatap" aldıkları tarafta "nasıl kırıldıklarını" anlatan bir dile dönüşüyor. Buradaki "söylenme" ve "eleştiri" hali tersine güçlü bir ilişki biçimi ve "arzu" olarak da yorumlanabilir. Aslında Türkiye'nin sosyal tarihinin çeşitli yönleri ve bugün, bu eleştiri, "modern olma"ya yönelik arzu etrafında incelenebilir ve ortaya konulabilir.

1. Türkiye'nin Modernlik Deneyimi Üzerine Düşünme Biçimleri

Sosyal bilimler açısından önümüzde duran temel bir görev, Türkiye'de farklı toplumsal grupların modernlikten ve modernleşmeden tam da ne anladığını incelemek olabilir. Türkiye'nin modernlik deneyiminin genel olarak nasıl görüldüğü bugün birincil olarak ele alınmayı gerektiriyor. Pek çok alandan örnek verilebilir, ancak, burada benim için daha önemli olan birtakım tekil örneklerden söz etmek. Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde beş yıldır verdiğim "Modernitenin Sosyolojisi" dersindeki gözlemlerimi aktaracağım. Bu derste ve daha sonra "Türk Modernleşmesi" üzerine olan dersimde öğrencilerimizle genel olarak modernlik, modernleşme veya Türkiye'nin modernlik deneyimi hakkında tartıştığımızda, genel olarak modernliğin, modernleşmenin ve özellikle Türk modernleşmesinin ne kadar çelişkili bir karakteri olduğu fikrini ileri sürüyorlardı. Onlara göre yaşanan "sorunlar" ve "başarısızlık" da büyük oranda bu "çelişki"den kaynaklanmaktaydı. Bu derslerde ifade ettikleri diğer bir görüş Türk modernleşmesinin ve genel olarak Türkiye'nin modernlik deneyiminin büyük oranda "Batı'nın bir kopyası" niteliğini taşıdığı ve tümüyle belli bir grubun projesi olduğuydu. İleri sürdükleri "çelişki" ve "zıtlık" gibi kavramları ve "kopya" olma

halini yeterince açıklayıcı buluyorlardı ve bu açıdan da rahat hissediyorlardı. Daha ilginç olan nokta, kendilerini zihniyet ve bakış açısı olarak nereye konumlandırırlarsa konumlandırırsınlar Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecini derin bir “kopuş” olarak düşünmeleri idi. Bu dersler boyunca bir yandan onların “gerginlik” ve kimi kez de “acılı süreç” ve “kopuş” olarak adlandırdığı şeyi anlamaya çalışırken, aynı zamanda da Türkiye’de eşraf aileleri üzerine yazdığım metinlere (Özsan, Durakbaşı ve Karadağ, 2009; Özsan, 2010b; Durakbaşı, Özsan ve Karadağ, 2011)⁵, geleneksel el sanatları, esnaf-zanaatkarlarla ilgili çalışmalarım (Özsan, 2008; Özsan, 2010a; Özsan, 2011b) ve başka sahalarda yürüttüğüm araştırmalara da dayanarak Türkiye’nin modernlik deneyimine ilişkin belli çerçeveler oluşturmayı deniyordum. Düşündüğüm şey, birlikte daha fazla baş edebileceğimiz sorular üretmekti. Oluşturdukları soruları ve ileri sürdükleri tezleri, Türkiye’de sınıf ve tabaka, aile tarihleri, toplumsal cinsiyetle, ayrı sınıflardan kadınların deneyimleriyle bağlantılı düşünmelerini öneriyordum. Bu çerçevede kalarak Türkiye’nin modernleşme deneyimi açısından kimi kesimler için baştan beri “uyum” pratiklerinden de söz edilebileceğini, hatta bu kesimlerin modernlik taleplerinin önemli olduğunu, sadece “kopuş” olarak düşünemeyeceğimizi belirtip örnekler veriyordum. Öğrencilerimizin söylediklerimi, kimi kesimler için benim “uyum ve benimseme” olarak gördüğüm durumu kavramakta zorluklar yaşadıklarını ve anlayamadıklarını şaşkınlıkla gözlemlemiştim. Aralarındaki fark, bir grup “kopuşu” zorunlu ve gerekli görüyordu, diğeri böyle düşünmüyordu. Toplam beş yıl süren bu tartışmalarımız sonucunda bu tür bir duygu, açıklama ve anlatı biçiminin (hazır bir anlatıyı benimsiyorlardı) kendisinin Türkiye’nin modernleşme deneyiminin temel dinamiklerinden birinin olduğunu düşünmeye başladım. Türkiye’de sosyal bilimlerde Türkiye’nin modernleşme deneyimine ilişkin literatürün bugün büyük oranda benzer veya yakın bir açıklama yolunu tercih ettiği görülüyor.⁶ Bu aynı zamanda Türkiye’nin modernlik deneyiminin ana bir

⁵ Bkz. Durakbaşı, Karadağ ve Özsan, 2008, TÜBİTAK maddi destekli araştırma projesi.

⁶ Türkiye’de modernleşme üzerine olan çalışmaların ayrıntılı olarak değerlendirilmesine ihtiyaç var. Bugün üç düşünce eksenini belirgin olarak görülebilir. Bunlardan birincisi; Türkiye’de Batılılaşmanın esas olarak “aktarmacı” bir karaktere sahip olduğu görüşüdür. Bu kaynaklarda Osmanlı’dan başlayarak Batılılaşmanın büyük oranda “bir bilgi ithali biçiminde” sürdüğü, Batı’daki gibi “hayatın kendisini değiştiren mekanizmaları” üretmediği, Cumhuriyet modernleşmesinin de esas olarak üretim alanında temel değişiklikler yapmak yerine belli kurumları aktarmayı tercih ettiği ileri sürülmektedir (Mardin, 2003: 45; Belge, 2002: 49; Akşit, 2005; Altan, 2002: 142; Aktar, 2002: 274). Şerif Mardin’in çalışmaları bu eksen içinde temel bir yeri kaplıyor. Mardin’in ileri sürdüğü tez; Türk modernleşmesinin Batı’yı model aldığı ve “taklit” ettiği, ondan etkilendiği ancak bu etkilenmenin derinliğinin ve felsefi temellerinin olmadığı, dolayısıyla yüzeysel ve “yavan” kaldığıdır. Ona göre Cumhuriyet Batı’dan belli kurumları ve kültürel alışkanlıkları alırken tüm bunların dayandığı derin arka planı kavrayamamıştı. (Mardin, 2003: 45; Mardin, 2004; Mardin, 2005: 55). İkinci düşünce eksenini, Osmanlı’dan başlayarak Türkiye’de modernleşme sürecinin büyük bir “kopuş”u, “sancılı” ve “acılı” bir süreci içerdiği görüşü oluşturmaktadır (Mardin, 2011: 130; Belge, 2011; Akt. Parla, 2006: 41). Buradan, üçüncü eksenine

özelliği gibi gözüküyor. Bu tür bir açıklama, görme ve anlatma biçiminin sıklıkla neden benimsendiği veya temsil edici hale geldiği, dolayısıyla farklı toplumsal kesimlerin –ayrı ve kimi kez birbirlerine hiç benzemeyen– modernleşme deneyimlerinin, farklı ampirik örneklerin ve ara hatların neden görülemediği ayrıntılı düşünülmesi gereken sorular. Başka toplumlarda görebileceğimiz gibi Türkiye açısından da modernlik deneyimi bir türdeşlik göstermiyor.

Bu makalede ileri sürdüğüm tezler bugüne kadar gerçekleştirdiğim çalışmalarımın yanı sıra iki ayrı araştırmanın verilerinden hareketle yazdığım metinlere dayanmaktadır. Makalede, Türkiye’de eşraf ailelerinden örnekler ile İstanbul’un farklı semtlerinde esnaf ve zanaatkar meslek temsilcileri ile yaptığım görüşmelerden örnekleri birleştirmeye çalışacağım. Aşağıda görüleceği üzere eşraf ailelerinden kadınlar ve erkekler biyografileriyle, ailelerini ve aile tarihlerini anlatış biçimleriyle Türkiye modernleşme deneyiminin belli bir kesim tarafından içeriden farklı bir anlatısını kuruyorlar. Anne ve babalarının birbiriyle olan ilişkileri ve onların nasıl kişiler oldukları bilgisi ve aynı zamanda kendilerine ilişkin nasıl bir kadınlık ve erkeklik anlattıkları Türkiye’de modernleşme projesinin farklı biçimlerde ne tür özellikler taşıyorlar⁷ ürettiğini de gösteriyor. Eşraf aileleri bu açıdan temel bir önem taşıyorlar, çünkü bu ailelerden fertler yerel düzeyde kendilerini Türkiye’de modernliğin kurucuları olarak görüyorlar. Modern yaşamın ve değerlerinin taşınmasında kendilerini öncü olarak düşünüyorlar ve bu rolü üstlenmiş gözüküyorlar. Devletle ve kendilerine denk olan ailelerle ilişkileri ve özellikle buldukları kentlerdeki konum, güç ve statü mücadeleleri açısından bunun öneminin farkındalar. Tüm bunlar en genelde “Türkiye taşrasındaki modernleşmenin” ana bir eksenini ve onun modernleştirici aktörlerini görmemizi sağlıyor. Türkiye’de modernleşmenin belli ailelerde ne tür dönüşümlere yol açtığı ve ailelerde belli dönemlerde hangi kişilerin öne çıktığı ve bu konuda aile içindeki mücadeleler ayrıntılı araştırılması gereken konular olarak duruyor ve bu açıdan da daha fazla aile tarihi incelemeleri gerekmektedir. Farklı toplumsal kesimlerin modernleşme deneyimlerinin görülmesi açısından bugün incelenmeyi gerektiren

---

geçebiliriz. Bu görüşe göre baştan itibaren devlet batılılaşma/modernleşme/Avrupaileşme denildiğinde, söz konusu dinamizi halka yaymak yerine kendini düzenlemek ve sürdürmenin aracı olarak görmüştür. Buna göre Cumhuriyet Batılılaşması/modernleşmesinin esas rengini oluşturan, onun kitlelere yayılamamasıdır. Dolayısıyla daha baştan Batılılaşmanın ve Cumhuriyet Batılılaşmasının esas yapısının, yukarıdan aşağıya gerçekleşen, “halkın” olmadığı bir “elit projesi” niteliği taşıdığıdır (Mardin, 2004; Keyder, 2005a: 31; Keyder, 2005b: 93; Göle, 2002: 66; Belge, 2002: 54; Saktanber, 2003: 260-266; Bozdoğan, 2005: 122; Aktar, 2002: 274; Köker, 1991; Ahıska, 2003: 358; Koçak, 2002: 485-486). Türkiye’de modernleşme üzerine olan incelemelerde önemli ve ilginç bir damarı “sentez”ci yaklaşımlar oluşturuyor (bkz. Parla, 2006).

⁷Türkiye’de Cumhuriyet’le yaşat kadınların anlatılarında, “kadınlık durumları”, deneyim ve farklı özelliklerini ele alan bir metin için bkz. İlyasoğlu: 1998: 193-200. Ayşe Durakbaşa, Cumhuriyet modernleşmesinde kadın ve erkek kimliklerinin oluşumunu örneklerle ele alırken baba-kız ilişkisi ve bundaki dönüşüme dikkati çekmektedir (Durakbaşa: 1998: 47).

diğer bir konu, anne ve babalarımızın da (bugün 70’li yaşlarında olan) içinde olduğu belli kuşaklardan kadın ve erkeklerin modernlik deneyimleridir⁸. Bu kişilerin göç ve kentleşme pratikleri, ekonomi anlayışları, eğitime yönelik yaklaşımları, giyim biçimleri ve tercihleri, ev içi ve farklı alanlarda modernleşmeyi nasıl ürettikleri ve aynı zamanda ne tür farklı alternatifler önerdikleri temel bir önem taşımaktadır. Türkiye’de modernleşmenin farklı kesimlerce nasıl düşünüldüğü ve yorumlandığına ilişkin veriler sağlayacak kaynaklardan biri çeşitli meslekler ve meslek temsilcileri üzerine yapılacak etnografik araştırmalar olabilir. Türkiye’de esnaf ve zanaatkarlar üzerine yapılmış çalışmaların temel eksenlerinden birini modernleşme konusu oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda geleneksel el zanaatı ve modern üretim arasında kurulan karşıtlığı düz bir biçimde okuyamayız (Özsan, 2011a: 89-90). Burada ayırmadan daha önemli olan bu iki form arasındaki ilişki ve geçişlilik (Glassie, 2002; Özsan, 2008). Geleneksel el zanaatı ve modern üretim arasında varsayılan karşıtlık temelde gelenek ve modernlik arasındaki karşıtlık fikrine dayanır. Başka yerlerde olduğu gibi gündelik yaşamda da her ne kadar bu karşıtlık kullanılsa da içeriği sürekli değişmekte, dolayısıyla esas bu karşıtlık oluşturmaz. Pek çok kişi için belirleyici olan “modern” dünyada yaşama ve yer tutma düşüncesidir. Bugünün dünyası için geçerli olan şey nedir? bununla ilgilenmek temel olan. Bu nedenlerle “modern” olma idealinin esas olarak gelenek ve modernlik karşıtlığı üzerinde kurulmadığını söyleyebiliriz. Yani bu tür bir karşıtlığa dayanmaz. Bu makalede önerdiğim “sade” modernlik, gelenek ve modernlik arasında varsayılan karşıtlığı üretmeyen, tersine bütünleştiren, dahası bütünü kapsayan, toplam bir deneyime karşılık gelmektedir. Burada önemli olan “daha iyi bir hayat standardı” ve hayatın akışının örgütlenmesidir. Bu nedenle de “modernlik” idealinin ve “sade” modernliğin birleştirici olduğunu düşünüyorum.

Türkiye’de modernleşmeye ilişkin idealin ve farklı tahayyüllerin görülmesi için diğer bir kaynak ise bugünlerde neredeyse unutulmuş gözüken köy ve kırsal alan incelemeleridir.⁹ Manisa ilinin köylerinin birinde gerçekleştirdiğimiz araştırmada modernlik üzerine olan tartışmaları şaşkınlıkla gözlemlemiştik. Neyin ve kimlerin modern olup olmadığına ilişkin değerlendirmelerde, gerek köy içinde gerekse yakınlarındaki köylerle karşılaştırarak kendilerinin “modern” olduklarına vurgu yapıyorlardı ve bunu gündelik yaşam, giyimleri ve çocuklarını yetiştirme tarzlarıyla yansıttıklarını ileri sürüyorlardı. Köyde modernlik üzerinden yeni ana ayrımların

⁸Anne ve babalarımızın deneyimlerinin önemi konusunda bkz. Birsan Talay Keşoğlu, 2011. Talay Keşoğlu makalesinde, araştırmacılar olarak kendi anne ve babalarımızı nasıl gördüğümüz, onların deneyimlerini nereye koyacağımız soruları etrafında düşünmektedir (2011: 17-18). Bu sorulara vereceğimiz yanıtlar Türkiye’nin toplumsal ve kültürel tarihinin önemli bir bölümünü görme ve değerlendirme şansı bize verir.

⁹ Bu konuda yakın zamanda yayımlanan önemli bir kaynak için bkz. Hart, 2011.

üretildiğine tanık olmuştuk.¹⁰ Türkiye’de farklı kesimlerin modernlik deneyimleri sosyal bilimler açısından bu ve benzer araştırmalar yoluyla daha fazla içerik kazanabilir. Bugün önemli olan Türkiye’nin modernlik deneyiminin sınıf içeriğine ilişkin daha fazla araştırma yapmamız ve söz söyleyebilmemiz. Bu aynı zamanda kültürel içeriğini değerlendirme olanağı bize verir.

2. “Sade Modernlik”: Türkiye’de Modernlik Deneyimleri

Yukarıda da anlaşılabacağı üzere bu makalede, Türkiye’de modernlik deneyimini, devlet ve kurum analizleri veya toplumsal hayattaki çatışma hatlarından biri olarak değil, günlük hayata ilişkin, açıkça formüle edilmese bile “normalleşerek” toplumsal hayatın akışına yön veren bir olgu olarak görüyorum. Türkiye’de farklı kesimlerde “modern olma” idealini ve modernlik deneyiminin ana bir damarını anlatabilmek için “sade” modernlik kavramını kullanıyorum. Yelpazenin geniş bir yerini kaplayan, yani pek çok kesimde gözlemleyebileceğimiz bir deneyim biçimini kastediyorum. Çeşitli grupların gündelik yaşamlarını planladıkları, yaşam akışlarını oluşturdukları¹¹ ve hayatlarını böylelikle de düzenledikleri ve kararlar aldıkları bir arka plandan söz ediyorum. Dolayısıyla duygu, anlam ve karşılığını bu yolla bulan ve sürekli güncel hale getirilen bir modernlik idealini kastediyorum ve bunu Türkiye’de farklı kesimlerin modernlik deneyimlerini birleştirebilecek ana bir renk olarak ileri sürüyorum. Aynı zamanda ideolojik bir zemini de oluşturan bu deneyim alanının bir kısmını pek çok yerde karşılaştığımız gelenek ve modernlik karşıtlığı oluşturuyor. Türkiye’de çeşitli kesimlerin hayata ve modernliğe dair yorum (Hart, 2011: 20) ve kavrayışlarını görebileceğimiz bir hat olarak da bunu düşünüyorum. Bu nedenle de “sade modernlik” gibi kavramsal ve teorik kurguyu; pratik ve deneyimden yoksun olmayan bir modernlik ideali olarak görüyorum. Hem konuşma ve söz düzeyinde hem de yaşam düzeyinde görülebilen ve uygulanan, dolayısıyla eylemsel olan bir modernlik olarak ileri sürüyorum “sade modernliği”. Gelenek ve modernliğin oluşturduğu ideolojik zemini ve burada öne sürdüğüm “sade” modernliği” (buna pratik modernlik de diyebiliriz) gösterebilmek için Kimberly Hart’ın yakın zamanda yayımlanan eserine başvuracağım. Hart, Türkiye’de Batı Anadolu’da Örselli Köyü’nde (1998, 2000-2002) halı ve çeşitli dokumalardaki değişim, köyde yeni teknoloji ve yöntemlerin kullanımından söz ederken “gelenek” ve “modernlik” kavramlarının ideolojik yüküne dikkat çekmektedir.

¹⁰ Gül Özsan, “Dereçiflik Köyüyle İlgili Bir İnceleme (Sosyal Antropolojik Bakış Açısı ile),” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1998. Araştırma İstanbul Üniversitesi Antropoloji Bölümünün Türkiye’de Geleneksel Kültür Haritası Projesi kapsamında gerçekleştirildi (1997-1998).

¹¹ Burada “sade modernlik” kavramını ileri sürerken, bu duyguyu şiirinde görebileceğimiz en önemli şairin Behçet Necatigil olduğunu düşünüyorum. Şiirin ana konusu gündelik yaşam, onun düzeni ve işleyişi olan Necatigil, kendi şiirini anlatırken şunları söylüyor: “Dediğiniz gibi benim şiirim evlerle dolayısıyla yaşadığım hayatla ilgili. (...) Bu, Cumhuriyet dönemi şiirinde gündelik hayat pek az şairin şiirine yansımıştır. En büyük olaylar değil, bir sade vatandaşın gündelik hayatı...” (Necatigil, 2012: 81)

“Bu yeni yöntemlerin benimsenmesi, ideolojik değil pratik sebeplere dayanıyor. Köylüler, bırakın eski yöntemleri muhafaza etmek gibi bir derdlerinin olmasını, hayatlarının bazı açılardan “eski” veya geleneksel diye yaftalanma ihtimalinden endişe bile ediyorlar, çünkü bunun kendileri hakkında olumsuz bir intiba bırakacağını düşünüyorlar. Bu tür fikirlere karşı kayıtsız kalmayıp tepki vermeleri, “gelenek” ve “modernlik” fikirlerinin ideolojik yükü olduğunu gösteriyor. Örselli köylüleri kendilerini son derece ileri görüyor, başka köylerdeki komşularını ise “geri kafalı” veya geri kalmış diye hor görüyorlar. Cemaat kimliklerini modern olarak tarif etmeleri, kooperatife aktardıkları girişimcilik ruhuyla bağlantılı. Komşuları bile “Örselli köyü daha açıktır” diye yorumda bulunuyorlar. Bu yorumdaki örtük anlam, Örselli’deki insanların yaratıcı ve çalışkan oldukları ama aynı zamanda kendilerini yabancıların ve paranın olumsuz etkilerinden sakınmayacak bir rahatlığa sahip olduklarıdır.” (Hart, 2011: 33,34).

Hart’ın çalışmasında altını çizdiği önemli bir konu, köydeki insanların geçmişe nasıl baktıklarıdır. Köyde “geçmiş”in nasıl düşünüldüğünü gösterecek kavramlardan biri “müzelik” kavramıdır. Köydeki evlerin daha önce neye benzediğini göstermek için köye gelen ziyaretçilerin götürüldüğü ev, sahibi olan Fatma Hanım kendisi tarafından “müzelik” olarak değerlendirilmektedir. Hart, Fatma Hanım’ın bundan duyduğu rahatsızlığa dikkati çekerek köyde yaşayan kişilerin “müzelik” olmuş bir geçmişi benimsemediklerini söylemektedir. Çünkü geçmiş “müzelik” görme, onlar için “deneyimi karartan” bir şeye dönüşebiliyordu ve “köydeki insanların gerçekleşmesi gerektiğine inandıkları bir düzeni”, akışı bozabiliyordu. Onların “düzen” ve hayatın akışı olarak gördükleri şey, “eskinin yerini yeniyeye bırakmasının” gerekliliği idi. Hart, bu insanların daha esnek ve pratik bir modernlik fikrine sahip olduklarını ileri sürmektedir. Onun çalışmasının esas gösterdiği, bizim toplumsal değişmeyi ve “eskiden” “yeniyeye” geçişi nasıl gördüğümüz ve değerlendirdiğimizdir. Çeşitli toplumsal gruplar aynı gibi gözükken bir olgu ve değişmeyi bambaşka bir biçimde yaşayabilirler. Hem hayat ve ona ilişkin kararlarında (eğitim, göç, evlilik ve mülkiyet hakkındaki tutumlarında) hem de hayatlarının gidişatına ilişkin retorik ve anlatılarında türdeşlik görülmez. Aynı sosyal sınıf ve kuşaklardan kişilerin (kuşak çalışmalarının zorluklarından bir tanesi temsil sorunu) Cumhuriyet ve sonrası süreçte Türkiye’nin ve kendi modernlik deneyimini nasıl düşündükleri, “eskiden” “yeniyeye” geçişi nasıl yaşadıklarını gösteren başka ve daha fazla ampirik örneğe ihtiyaç var. Burada bir örneğe yer vereceğim.

Araştırmalarımın birinde 70 yaşına gelmiş bir kadın (Seniha Hanım) ve ondan yaklaşık on yaş büyük olan eşiyile (Ekrem Bey)¹² görüşme yapma olanağı buldum. Araştırmamın odağı Cumhuriyet dönemi modernleşme politikaları oluşturmuyordu. Uzun süren ve araştırmamla ilgili pek çok konuyu konuştuğumuz görüşmede

¹² İsimler değiştirilmiştir.

Seniha Hanım'ın, eşinin kullandığı “kadın” sözcüğünü ve bugün bizim anladığımız anlamdan ayrı anlamlar yükleyerek kullandığı “karılar” sözünü tek tek kararlı bir biçimde düzelttiğini, bunların modern olmadığı ve “bayan” demesi gerektiğini ona hatırlattığını görmüştüm.¹³ Ekrem Bey her defasında hoş bir neşeyle bunları değiştirip eşinin haklı olduğunu söylüyordu. Yukarıda belirttiğim gibi araştırmam Cumhuriyet dönemi modernleşme politikaları değildi, ancak görüşmenin sonunda, daha önce Arap harfleriyle yazdığını sonra Latin harflerine geçtiğini de bildiğimden Ekrem Bey'e bu geçişin kendisi için çok zor olmuş olabileceğini ifade ettim. Aşağıda görüşmemizden yanıtımı aktarıyorum:

“Çocukken köyümüze Arapça öğreten bir Hoca geliyordu ve biz üç dört erkek çocuk ondan iyi Arapça öğrendik. Efendim sonra on iki yaşımıza falan geldik başka köylerden, kasabadan Türkçe gördük. Yani görüyorsun herkesi. Köylerde az kâğıt vardı, bulduğumuz kâğıda Türkçe yazıyorduk. Devlet de öyle istiyordu, duyduk. Yani köylere okul gelecek, modern hayat olacak. On dördünde İstanbul'a gelince bu işi tabii çok ilerlettik. Çok iyi oldu ki geçtik, çevremizden herkes öğrendi. Bugünse yönümüz Avrupa.” (7 Kasım 2006 İstanbul)¹⁴

Seniha Hanım ve Ekrem Bey'in söylediklerini yorumlarsak, her şeyden önce, her ikisinin de hayatlarında ve ifade biçimlerinde neyin “modern” olduğunu ve olabileceğini gayet farkında olduğunu söylemek gerekir. Ekrem Bey kolay bir biçimde “yeni dile” geçtiklerini ifade ederken, Seniha Hanım açıkça bazı şeylere hâlâ geçemediğini de eşine hatırlatıyordu. Görüşmede bu açıdan karşıt iki tavrı sergiledikleri görülüyor. Onların anlatılarında hem Türkiye'nin modernlik deneyiminde sahiplendikleri alanlar (okuma-yazma alanı ile gündelik yaşam, dil ve pratik alanı) hem de aldıkları konular açısından cinsiyetlendirilmiş bir yapı ve modernliği görüyoruz. Seniha Hanım ve Ekrem Bey, yaşantı düzeyinde değilse de retorik düzeyde Türkiye'de iki ayrı düşünce hattını temsil ediyorlar.

Daha önemli olan belli bir toplumsal değişmeye ilişkin tahayyülün aynı toplumda nasıl büyük farklılıklar gösterdiğiidir. Bugün Türkiye açısından sosyal bilimlerde temel bir sorun, genel olarak bir toplumsal değişimin ne olduğu ve hangi yollarla gerçekleşebileceğine ilişkin fikirlerimizdeki sınırlılıklar ve değişimi sıklıkla (kimi kez sadece) modernleşme teorileriyle¹⁵ ilintilendirmemiz.

¹³ Daha sonra Seniha Hanım'ın yakınlarıyla görüştüğümde onun sadece görüşmemiz sırasında değil, ailedeki diğer kadınlara ve erkeklere hitapta da “bayan”ı özellikle tercih ettiği, modern bulduğu ve bunun da Seniha Hanım'ın varlıklı bir ailede yetişmesiyle de ilgili olduğu anlatıldı. Nitekim Seniha Hanım'ın ailesinden önemli sayıda kişi Cumhuriyet sonrasındaki eğitim politikalarından faydalanabilmişlerdi ve bir bölümü bugün önemli konumlardaydı ve başka ülkelerde yaşıyorlardı.

¹⁴ Ekrem Bey, Erzurum'un bir köyünden İstanbul'a gelmiş.

¹⁵ Charles Taylor, modernitenin nihayetinde toplumsal değişime anlam veren bir kavram olduğuna işaret etmektedir. Ona göre, sosyal bilimlerde toplumsal değişime yönelik iki farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar, “akültüralist” ve “kültüralist” modernite kuramları olarak adlandırılabilir. Birinci yaklaşım,

Sosyal bilimi icra eden kişiler olarak biz Türkiye’nin modernlik deneyimini nasıl kavramsallaştırırsak kavramsallaştıralım içine kendimizi katmadığımız ve kendi modernlik deneyimimizden konuşmadığımız bir toplumsal değişmeden konuşuyoruz. Hayatımızı “ona göre düzenleyip”, kararlar aldığımız ve özneliğimizi inşa ettiğimiz modernlik deneyimi ve ideali, çoğumuz için kendimizi “dâhil etmediğimiz” bir durum gibi gözüktüyor. Bunun Türkiye’de sosyal bilimin kendi pratiği açısından temel bir sorun olduğunu düşünüyorum. Kandyoti’nin Türk modernleşmesini savunanların da, eleştirenlerin de bakiş açılarından “modern” kavramını ele almada ve yerel öznelliklerini görmede yetersiz kaldıklarını ifade edişini bu açıdan da önemli buluyorum (Kandyoti, 2002: 18). Onun işaret ettiği “yetersizliğin” bir nedeninin yukarıda sözünü ettiğim “kendi modernlik deneyimimizden” konuşmak istememizle de ilişkili olduğu görüşündeyim. Burada “sade” olarak tanımladığım olguyu biraz daha görünür kılmak için iki örnek daha vereceğim. Bunlardan biri, Beşiktaş’ta bir berber dükkânında çalışan Berrin Hanım, diğeri ise bir etnografik hikâye içine yerleştirerek yorumlamaya çalışacağım tamirci-muslukçu Ahmet Bey.

Güçlü ve şaşırtıcı bir kişiliğe sahip olan Berrin Hanım, dükkânın sahibi olan Hayri Bey’le çalışıyor ve bir berber dükkânında çalışıyor olmanın gerektirdiği büyük bir beceri, titizlik ve pratikliğe sahip. Onun burada oldukça iyi bir konuma sahip olmasının nedenlerinden birini hem kendi işinde (ağda, kaş alımı ve manikür-pedikür işleri) hem de dükkândaki diğer işlerdeki yetkinliği oluşturuyor. Berrin Hanım ile Hayri Bey yakın yaşlardalar, ancak aralarındaki hiyerarşinin görünürdeki azlığı bundan veya yukarıdaki sebepten kaynaklanmıyor. Onun dükkândaki güçlü konumu, gelen kişilerle kurduğu sosyal ilişkilerden ileri geliyor. Daha önemli olan onun berber dükkânına gelen kadınlarla sadece kendine özgü olan bir üslupla yaptığı sohbetlerdir. Konuşmalarının en önemli konulardan birini onun doğrudan hiçbir referansta bulunmadan altını çizdiği modernlik, kadınların modernliği konusu

---

toplumsal değişmeyi, modernliği Batı ve batıya benzer kurum ve süreçler olarak kavrarken, “kültüralist” yaklaşım, modern batıyla özdeşleştirmeyen ve Batı-dışı toplumlarda modernleşme sürecinin özgün ve karmaşık niteliğini anlamaya çalışan bir toplumsal değişim perspektifi taşımaktadır (Taylor, 2001, akt. Keyman, 2005). Keyman, Taylor’un yaptığı çözümlemenin Türkiye’de yaşanan modernleşme sürecine uygulanabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, Türkiye’de modernleşme üzerine olan akademik ve kamusal tartışmalar bu iki modernite kuramı ve onların değişme tahayyülleri çerçevesinde yorumlanabilir. Bu tartışmalarda akültüralist yaklaşımın egemen olduğunu kültüralist modernite kuramına dayanan çalışmalarının ancak son yıllarda ortaya çıktığını belirtmektedir: “Bugün akademik ve kamusal söylem içinde egemen olan Türkiye çözümleneleri, modernleşme sürecini ya ulus-devlet kurma ve çağdaşlaşma tarihi, ya dışa bağımlı kapitalist gelişme tarihi ya da toplum üzerinde baskıcı bir otoriter devlet tarih olarak okurken, aralarındaki farklara rağmen akültüralist nitelikleri içinde benzeşmektedirler. “ Keyman, bugün Türk modernleşmesini anlama ve eleştirel çözümlene yapma imkânı verecek şeyin kültüralist bir modernite kuramı ve bu doğrultuda yapılacak bir toplumsal değişme analizi olabileceğinin altını çizmektedir (Keyman, 2005: 38-39).

ve eğitim oluşturuyor. Bu konuşmalarda, kendisini ve ailesinden kişileri kısaca değerlendirdikten sonra meslek hayatının verdiği birikimle gördüğü pek çok kadın ve erkeği tek tek anlatıp, hayatlarının gidişatları hakkında bilgi verir ve daha sonra da onların bugün ne kadar “modern” olup olmadıklarına ilişkin sonuçlar çıkarır. Berrin Hanım, kadınların giyim ve saç ve tırnaklarındaki değişmeden yaşam tarzları, eğitimleri, iş ve evlilik kararlarındaki değişime kadar, her bir örneği Türkiye’de belli dönemlere yerleştirerek anlatıyor. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne başvuru sürecini çok yakından takip ediyor ve “resmiyet” olmasa da Türkiye’nin üyeliğini gerçekleştirmiş bir şey olarak görüyor. Berrin Hanım kendisi gibi Türkiye’nin de belli bir modernlik birikimine sahip olduğunu düşünüyor ve bu açıdan kuşku duymuyor. Berrin Hanım ve başka araştırmalarımda gördüğüm kişiler Türkiye’nin modernlik birikiminin önemine derinden inanıyorlardı. Bu nedenle Berrin Hanım, Avrupa Birliği ile daha denk bir ilişkinin kurulabileceği bir yerden konuşabiliyor. Türkiye’de görünürdeki söylem çelişkili gözükse de (erişilmez batı/Avrupa Birliği ideali ile erişilmiş batı/Avrupa Birliği ideali) esas olarak bu iki ideal bir arada yer alıyor. Buradan ikinci örneğime geçebilirim.

Beşiktaş’taki gezgin tamirci-muslukçu Ahmet Bey’le çeşitli zamanlarda eve tamir işi için geldiğinde ve Abbasağa Parkı’ndaki karşılaşmalarımızda konuşma imkânı buldum. Son görüşmemizde (2008) yaşı oldukça ilerlemişti. Ahmet Bey, ev gibi bir alana girmenin ve kadınlarla konuşmanın bütün inceliklerini biliyordu. Konuşurken kullandığı sözcüklerdeki “efendim, tabii efendim, öyle mi efendim” gibi sözler ve sohbet için uygun bulduğu konular onun evlerde kadınlarla kurduğu ilişkilerindeki dikkatini gösteriyordu. 1970’lerden başlayarak Beşiktaş’taki değişimden ve semtten belli kişilerin yaşantılarından söz etmeyi seviyordu. Onun konuşmalarında da en öne çıkan özellik modernlik ve “modern” kadın ve erkekler olmanın önemi idi. Beşiktaş Abbasağa semtine yakın oturan ailelerin kızları olan kadınların hayat öykülerini anlatıyordu. Adlarını tek tek hatırladığı bu kadınların “modern” kadınlar olduğunu vurguluyordu. Onların yaşantı, eğitim ve evliliklerinden örnekler veriyordu. Ona göre bu kadınların semtin 1960 ve 70’lerdeki değişiminde ve modern olmasında büyük etkisi olmuştu. Bu kadınlardan ikisini benim de tanıma olanağım oldu. Bu kadınlar, varlıklı ailelerden geliyorlardı ve “normalleşmiş” bir modernlik anlayışına sahiptiler; giyim, duruş, hâl ve tavırlarıyla bunu yansıtıyorlardı. Batıyla karşılaştırma bugün çeşitli düzlemlerde devam ediyor. Bu örneklerde görüldüğü gibi Türkiye’nin modernlik birikimine yapılan vurgu ve bir tür denklik ilişkisi aslında pek çok kesimde Avrupa Birliği tahayyülünü de etkilemiş durumda. Avrupa Birliği konusu hemen herkesin konuşabildiği, ortak bir tartışma konusu olarak gözüküyor.

Türkiye’de farklı kesimlerde “modern olma” ideali ve modernlik deneyimlerinden söz ederken ileri sürdüğüm “sade modernlik” durumunu gösterebilmek için burada eşraf ailelerinden bir örneğe yer vereceğim. Yukarıda

vurgulandığı üzere bu ailelerden kadınlar ve erkekler, kendilerini yerel ve ulusal düzeyde modernliğin öncüsü ve kurucuları olarak görüyorlar ve bugün de bunu sahipleniyorlar.¹⁶ Bu ailelerden fertlerin “tutkuyla” anlattıkları modernlik deneyimleri, Türkiye’de taşra kentlerinde varlıklı ailelerin, modernliği nasıl bir güç ve statü unsuru olarak gördüklerini yansıtmaktadır. Eşraf ailelerinin kendilerine denk ve kendilerinden daha varlıklı ailelerle girdikleri statü mücadelesi, hem anlatı olarak hem giyim tarzları, tercih ettikleri nesnelere, evlilik ve eğitim kararlarında gözlemlenebilir. Annesi Rus, babası Azeri olan Feride Hanım¹⁷, 1946 yılında İzmir’de doğmuş ve kendisini “kentli bir kadın” olarak anlatıyor. Eşi Fazıl Tavasloğlu’yla tanışmaları, her ikisinin de İzmir’de Ziraat Mühendisliği okudukları öğrencilikleri sırasında olmuş. Tavasloğlu Ailesi, uzunca bir dönem büyük bir toprak varlığına sahipmiş. Aileden kimi fertler Osmanlı döneminde idari görevlerde bulunmuşlar. Feride Hanım, eşiyle evlenip Denizli’ye geldikten sonra, kentte sosyal yaşamlarını sürdürmeye çalıştıklarını, kendi evliliklerinde, çocuklarını büyütme sürecinde ve sosyal yaşamlarında “modern” bir hayat yaşadıklarını ifade ediyor.

“... Geceler olurdu demeklerin, tıp balosu falan olurdu. Benim eşim çiftçilik yaptığı için yazın belli bir dönem burada kalırdık, sıcak olunca havuza da giderdik ki ailelerin çok az bir kısmı giderdi, biz gidiyorduk. Eşim de modern görülmüdü o açıdan rahatlık. (Özsan, Durakbaşa ve Karadağ, 2009: 195).

Müftüler Ailesi 17. yüzyılın sonunda Denizli’ye yerleşmiş. Aileden fertler uzunca süre müftülük görevinde bulunmuş. Milli Mücadele döneminde Denizli Müftüsü olan Ahmet Hulusi Efendi aynı zamanda kentte Kuva-yi Milliye’yi örgütleyen kişi. Aile, 21 Haziran 1934 tarihli Soyadı Kanunu’yla “Müftüler” soyadını alıyor. Hâluk Müftüler, aileden sözünü ettiği kişilerin “hem Osmanlı Dönemi insanı hem Cumhuriyet Dönemi insanı” olduklarını belirtiyor. Ablası Müjgan (1932 doğumlu) Hanım, çocukluğunda anne ve babasının birlikte gittiği en önemli yerlerden birinin balolar olduğunu söylüyor. Kendinden daha büyük olan

¹⁶ Araştırmamızda, eşraf ailelerinin aynı zamanda büyük kentlerin (İstanbul, İzmir ve Ankara) varlıklı ailelerini takip ettiklerini ve onlarla rekabete girdiklerini gördük (Özsan, 2010b: 82, 83). Bu aileler merkezde olma iddiası taşıyor ve kimi örneklerde merkezin kendisini oluşturuyorlar. Ailelerden kimi fertler, aynı zamanda büyük kentlerin temel kurumlarının kurucuları ve önemli konumlarda bulunuyorlar. Burada Mardin’in Türkiye’de merkez ve çevre ilişkileri üzerine ileri sürdüğü tezden (1985) ayrı bir sav ileri sürüyorum. Taşra kentlerindeki yerel elitin bir kısmının aynı zamanda büyük kentlerin eliti olduğunu, dolayısıyla çevrenin bir kısmının her zaman merkezde olduğunu ve merkezi oluşturduğunu savunuyorum (Özsan, Durakbaşa, Karadağ, 2011). Mardin, 19. yüzyıldan başlayarak Türkiye’de merkez-çevre ilişkilerini ele aldığı makalesinde, Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluğun, merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesini göstererek, bunun modernleşmeden sonra ve devam eden süreçte sürdüğünü belirtmektedir (Mardin, 1985). Türkiye’de merkez-çevre ilişkilerini veya merkezin politikasını ele alırken, bunların sık sık yerel uygulamalarda değişikliğe uğradığını göz ardı etmemek gerekiyor. Hatta bu konuda tutarlılığın olmadığını temel bir özelliğinin sıklıkla farklı uygulamalara gitmek biçiminde olduğunu düşünüyorum. Bu pek çok örnekte görülebilir.

¹⁷ Bu kişilerin isimleri olduğu gibi kullanılmıştır.

genç kız ve erkeklerin büyüme süreçlerinde bu baloların önemli olduğunu düşünüyor.

“... Burada Cumhuriyet balosu olurdu, anneler giderdi onu biliyorum. Kadınla erkekli ama mesela amcamın biri hiç gitmezdi. ... Babam annemi götürürdü.... Babam Cumhuriyet’e tam ayak uydurmuştu, inkılaplara, her şeye.” (Özsan, Durakbaşı ve Karadağ, 2009: 198).

Bu konuda aileden kişilerin ayrı tutumlar aldıkları da görülüyor¹⁸. Bu nedenle, Türkiye’de modernleşme ideali ve deneyiminin daha mikro bir analizi aileler düzeyinde yapılabilir. Bugün olduğu gibi aileler içinde karşıt ve başka hatlar mevcut. Türkiye’nin gelişmelere ve koşullara bağlı olarak, bunlar, belli dönemlerde (1950 ve 1980’lerde olduğu gibi) kritik değişimler ve sapmalar gösteriyorlar. Ayrıca, yukarıda fark edileceği gibi bu aileler için balolar, bugün büyük kentlerin dışındaki belli kentlerde (Denizli ve Muğla’da tanık olmuştuk) gözlemlendiğimiz yarı resmi nitelikteki törenlere benziyorlar. Kentten resmi temsilcilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ileri gelen ailelerinin girişimleriyle düzenlenen bu törenlere kadınlı-erkekli katılmak bugün de büyük önem taşıyor. Kentin kamusal temsil, duygu ve aynı zamanda kimliğinin oluşturulduğu bu törenlerde kadınların kamusal görünürlükleri, kent açısından; diğer kentlerle rekabet etme ve kenti “farklı” kılma ve “daha modern bir kent olma” gibi anlamlar taşımaktadır. Ayrıca eşraf ailelerindeki kadın ve erkekler bu yollarla sosyal ilişkilerini güçlendirip, kentteki gelişmeleri takip edebiliyorlar. Bu onların kentte eğitim ve siyaset gibi çeşitli alanlarda daha fazla etkin olmalarını da sağlıyor.

Eşraf aileleri söz konusu olduğunda (başka aileler için de bu geçerli) önemli bir husus ailenin statüsünün nasıl korunacağı ve yükseltileceğidir. Kandiyoti modernlik ve statü arasındaki bağlantıya dikkati çekerek modernliğin, sınıf ve statü kodlarının oluşturulmasında ve yeniden üretilmesindeki rolüne vurgu yapmaktadır (1997). 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı üst ve orta sınıfı için modernlik idealinin nasıl bir sınıf ideale¹⁹ dönüştüğünü çeşitli çalışmalardan görebiliyoruz. Söz konusu yüzyılda

¹⁸Mehmet Altan, “Batılılaşmanın Sosyo-politik Temelleri, Düşünsel ve Toplumsal Yapısı” başlıklı makalesinde, Cumhuriyet Dönemi’nde mahalli eşrafın davranışının, geleneksel feodal düzenden yararlanıp kendi konumlarını sarsacak temel değişiklikleri engellemek yönünde olduğunu belirtmektedir (Altan, 2002: 143.). Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, çalışmamızda eşraftan ailelerin bir kısmının belli dönemlerde hızla konumlarını değiştirdiklerini ve uyum sağladıklarını gördük. Bu ailelerden kişiler yerel düzeyde Belediye Meclisi üyeliği yapıyorlar ve Cumhuriyet’in hemen sonrası süreçte önemli banka ve hastanelerin kurucuları rolünü üstleniyorlar. Bu süreçte varlıklarını kaybeden eşraf aileleri ise bugün olduğu gibi çeşitli biçimlerde nüfuzlarını sürdürüyorlar. Türkiye’de daha kapsamlı ve inceleme bir siyasi analizin aile tarihlerinin çalışılmasıyla mümkün olabileceğini düşünüyorum.

¹⁹Rifa’at Ali Abou-El-Haj, erken modern dönem Osmanlı toplumunu değerlendirirken benzer bir biçimde devletten ziyade sınıf üzerinde durmanın önemine dikkat çekmektedir (2000: 104). Abou-El-Haj, 16.-18. yüzyılları arasında Osmanlı toplumundaki değişimi, döneminin Avrupa toplumlarıyla karşılaştırmalı olarak ele aldığı eserinde, 18. yüzyılda Osmanlı yönetici elitinin ülkesi dışındaki

Osmanlı üst sınıfının yemek yeme alışkanlıklarındaki değişim (Duben ve Behar, 1996: 224-225), bu sınıfların sosyal statülerinin göstergeleri olarak piyano ve ev içinde kullanılmak üzere belli estetik nesnelere yönelik talebi bu örnekler arasında yer almaktadır (Işın, 1985: 552). Işın’ın belirttiği gibi Osmanlı üst tabakası için bu tür objelere sahip olmak, modernleşme sürecinde statülerini yükseltmek isteyen²⁰ diğer toplum katmanlarıyla olan farkını belirlemek anlamına geliyordu.

Bu yüzden İstanbul’daki pek çok paşa konağının gerekli gereksiz bu türden yabancı objelerle doldurulup bir garabetler müzesine dönüşmesi, salt zevksizlikle açıklanamaz. Gündelik hayatın moda kalıpları, hem bu zevksizliği körüklemiş hem de iktisadî yaşantının yeni normları doğrultusunda bir statü belirleyici olarak işlev üstlenmişlerdir (Işın, 1985: 552).

Avrupa tarzı giyim ve yaşantı, balo, dans ve opera gibi etkinliklere katılmak bu sınıflar için günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir (Göçek, 1996; akt. Karadağ, 2010: 46-47) Dolayısıyla 19. yüzyılda olan şey gündelik hayatın kendisinin modernleşmesidir (Işın, 1985). Hilmi Yavuz, Türk modernleşmesinde temel bir sorunun, Batılılaşmayı esas olarak belli simgelerle eş tutmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Batılılaşmak, piyano çalmak, şapka giymek ve Fransızca konuşmak olarak düşünülüyordu. Oysa bunlar “Batılı olmanın bir parçası olabilirler ama, elbette, hiçbir zaman Avrupalılığı ‘bütün’üyle temsil etmezler.” Ona göre Türk modernleşmesinin sorunu olan “bütünlükten yoksunluk” ve parçalı alımlama belli bir kavrayış biçiminden ileri gelmekteydi (Yavuz, 2002: 212-217). Yavuz’un Türk modernleşmesi için sözünü ettiği simgesel düzey (bu örnekler çok ayrı şeyler) başka türlü ve daha derin yorumlanmayı gerektiriyor. Simgeler tek kendilerini

---

gelişmelere karşı ilgisindeki gözle görülür artışa dikkat çekmektedir. Ona göre bu dönem için Osmanlı yönetici eliti ile bazı güneydoğu Avrupa devletlerinin elitleri arasında bir tür karşılıklı kültürel bağımlılıktan dahi söz edilebilir. 18. Yüzyılda Osmanlı’da başka çarpıcı örnekler olsa da daha önemli olan bu grupların gündelik yaşamla ilgili düşünüş biçimindeki değişimlerdir. Abou-El-Haj, iki temel sav ileri sürmektedir: Bunlardan ilki, Osmanlı elitinin her dönemde Avrupa’yla bir şekilde ilişki içinde olduğu, ikincisi ise, birtakım kültürel örüntülerin nereden alınırsa alınsın sadece yabancı varlığı ve “yabancı bir modelin cazibesine” kapılmayla açıklanamayacağıdır. Ona göre, belli kültürel örüntülerin benimsenmesini sağlayan şey, Osmanlı elitinin ihtiyaçlarıdır (2000: 118-119). Araştırmaların sırasında bulunduğum kentlerde, yaşadıkları bölgenin yerel tarihini çalışan kişilerle görüşme şansı buldum. Bu kişiler, Cumhuriyet’in hemen sonrası dönemde kentten ileri gelen ailelerden bazı kadınların “modern müzik orkestraları” kente getirdiklerini ve çeşitli temsiller düzenlediklerini anlatıyorlardı. Bu kadınlar, hem kendi konuları hem aile statüleri için buna ihtiyaç duyuyorlardı. Kentte “yeni seçkinler” oluşturmanın da bir yolu bu.

²⁰ 19. yüzyılın ikinci yarısında, birçok Avrupalı perakendeci İstanbul ve imparatorluğun diğer büyük kentlerinde büyük mağazalar açmıştı. Daha sonra bu tür dükkânların standart adı olan Pera’da yer alan Bon Marche (bonmarşe okunur) bunlardan biriydi. Bu görkemli ve zengin mağazalar, yükselişte olan Osmanlı burjuvazisinin gereksinim ve zevklerine yanıt veriyordu, 19. yüzyıl sonu Osmanlı günlük yaşamının bir parçası olan bu mağazalar, üst sınıfların Batı mallarına erişebildikleri yerlerdi. (Toprak, 1995, akt. Durakbaşa ve Cindoğlu, 2003: 87)

değil, başka bağlantılı yapıları (çeşitli düzenleme biçimlerini) taşırlar ve yansıtırlar. Bu çıkarımın esas sınırlılığı özne açısından sorun taşımamasıdır. Türk modernleşmesine atfettiği özellik, özne kaymasına uğramıştır. Dolayısıyla “kim ve kimler için” soruları unutulmuştur. İleri sürdüğü tez başta bir sınıf analizini ve bununla birlikte başka temel sosyal faktörleri görmeyi gerektiriyor. Bugün de birçok aile, özellikle statülerini daha da fazla yükseltme arzusu taşıyanlar, buldukları yerlerde ve kentlerde bu tür nesnelere sahip olan ilk kişiler olarak kendilerinden söz etmeyi önemli buluyor ve bu açıdan diğer bir sınıf, aile ve kişilerle aralarındaki “fark”’a işaret ediyorlar²¹. Ayrıca daha genel bakıldığında bizim toplumsal etkileşimlerin tarihini nasıl göreceğimiz önemli. Yavuz’un Türk modernleşmesine atfettiği özellik, pek çok toplumsal değişme için ileri sürülebilir. Toplumsal etkileşim aynı zamanda parçaların alınmasını da içerir. Sorun, bizim yaratıcı bir değişime ihtimal verip vermememizle ilgili gözüküyor.

3. Sonuç: Avrupa Birliği’yle ilişki ve değişmeyen bir “ideal”

Kafadar, kendinden önceki reformlar gibi Cumhuriyet dönemindeki reformların da ana bir modernleşme (medenileşme) iddiası ve idealinde toplanabileceğini ileri sürmektedir (Kafadar, 2002: 351). Bu makalede, bu idealin temel toplumsal bir ideal olduğunu ileri sürdüm. Farklı kesimlerin yaşam pratiklerinde bu idealin nasıl somut karşılıklarının olduğunu göstermeye çalıştım ve bunun birleştiriciliğini savundum. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne başvuru süreci ve bugün bu ideal çeşitli biçimlerde güçlü bir biçimde sürmektedir. Bunu görmenin bir yolu, Türkiye’nin modernleşme süreci ve deneyimini, siyasi tartışmalarla, “devletin” politika ve uygulamalarına odaklı analizlerle sınırlamamız. Şengül’ün dikkatimizi çektiği üzere bugün Türkiye modernleşme literatürüne daha ciddi katkılar sağlayacak şey, “modernleşme sürecini salt iktidar aygıtının reflekslerine ve dönüşümüne odaklanarak açıklamaya çalışan yaklaşımlar yerine” modernleşmenin gündelik

²¹Başka ülkelerin modernleşme deneyimlerine karşılaştırmalı olarak bakıldığında sınıf ve modernleşme arasındaki bağ açısından benzer örnekler görülebilir. Gunn, Bourdieu’yü takip ederek, İngiliz orta sınıfının oluşumunda kültürel sermayeyi ele aldığı makalesinde, 19. Yüzyılın ortalarında (1820 ve 30’larda) İngiltere’de orta sınıftan sayılmak için belli kültürel ilgi, beğeni ve uğraşılara sahip olmanın önemine işaret etmektedir. Bu dönemde, gazeteler ve dergiler düzenli olarak kendi sayfalarında Avrupa kültüründeki belli gelişmelere, Goethe’nin yazıları, Mendelssohn ve Beethoven’in eserlerini yer veriyorlardı. Dolayısıyla bunları bilmek ve takip etmek belli bir sınıftan sayılmak için gerekli bir şeydi. Ayrıca Gunn’ın belirttiği gibi orta sınıflar açısından kültürel sermayenin edinilmesi ve arttırılmasında önemli bir unsur eğitim oluşturuyordu ve bu konuda temel rolü bu sınıflardan kadınlar üstlenmişlerdi. Bu kadınlar buldukları hanenin statü durumunu gösteren çeşitli kültürel becerileri aktarmalarını yanı sıra çocuklarının eğitiminin önemini farkındaydılar, bu yükü üstlenmişlerdi (Gunn, 2005: 52, 55, akt. Özsan, 2010: 80). Bugün Türkiye’de ayrı sınıflardan pek çok aile, her zaman öyle olmasa da eğitim ile sınıf olarak yükselme arasındaki bağa inanmış durumda ve bunu en temelde “modern bir hayata sahip olmanın” yolu olarak görüyor. Bu ailelerin çoğunlukla kendi güçleri üzerinde eğitime yaptıkları yatırım, Türkiye’de eğitim kurumlarının ailenin devamı olarak düşünülmesinin yanı sıra hâlâ bu kurumların modernleştirici rolünü önemli bulmalarından da kaynaklanıyor.

hayat, çeşitli tasavvur biçimleri ve ahlâki tutumlara nasıl yansıdığı ve bunlarda ne tür dönüşümler yarattığını keşfetmek olabilir (Şengül, 2009: 647). Bugün önemli bir soru Türkiye’nin modernlik deneyimi üzerine düşünürken ne tür konular alacağımızdır. İçerik üzerine konuşup konuşmadığımız kritik bir önem taşıyor. Şengül’ün yukarıda sözünü ettiği çalışmaların azlığı, özellikle bugüne ilişkin araştırmaların sınırlı sayıda oluşu birtakım konuların sadece geçmişe ait tartışmalar olarak düşünülmesine yol açmaktadır. Şengül buna, Türkiye’deki entelektüellerin birtakım kurumlara olan ilgisizliğini örnek olarak vermektedir. Onun da dikkatimizi çektiği temel bir husus eğitim ve modernleşme konusundan bugüne ait konular olduğudur (2009: 647). Ayrıca bir araştırmacı açısından birtakım konuların “eskileştirilmesi”, bugünle ilintilendirilememesi belli sorumluluklardan da muaf olmayı getirir.

Kahraman, Avrupa Birliği’ne tam üyelik için yapılan başvurunun, Türkiye’de kısa bir sürede bu tür bir girişimin ötesinde anlamlar ifade ettiğine ve söz konusu dönemde Avrupalılaşmanın giderek kültürel bir olguya dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Ona göre “modernite bir proje olarak eski etkinliğini yitirmiş” olsa da, bu durum tümüyle Batılılaşmaya karşıtlık olarak değerlendirilemez. Tersine, Batılılaşmanın belli bir düzeye erişimi olarak da görülebilir (Kahraman, 2002: 139). Kültürel bir olgu olarak Avrupalılaşmayı, Kahraman, yakın bir tarihe konumlandırırsa da Osmanlı modernleşmesi ve Cumhuriyet modernleşmesi her zaman bir kültürel olgu olma niteliğini taşıyordu. Yukarıda ifade edildiği üzere belli dönemlerde ayrı sınıflardan kadınlar ve erkekler, çeşitli yollarla “modern” gördükleri davranış ve hayat biçimlerini yakından takip ediyorlardı, bir şekilde yaşamlarına taşıyorlardı ve bunun kendilerini avantajlı kılacağını biliyorlardı. Bu nedenle Türkiye’de modernleşme deneyimi, devlet ve onun uygulamalarından daha çok sınıf üzerinde yoğunlaşmayı gerektiriyor.

Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinde olduğu gibi Avrupa Birliği’ne başvuru ve bugün devam eden süreçte Türkiye’nin modernleşme/Batılılaşma ve Avrupalılaşma “projesinin” toplumsal ayaklarının olup olmadığı bugün de ana bir soru olarak durmaktadır. Türkiye’de sosyal bilimlerde Türkiye’nin modernleşme deneyimi ağırlıklı Batılılaşmış bir kesim (küçük bir elit grup) ile büyük çoğunluğu oluşturan kesimler (“halk”) arasındaki “kopukluğa” vurgu yapmaktadır, dolayısıyla esas olarak kutuplaşma olarak anlatılıyor. Türkiye modernleşme literatüründe Osmanlı modernleşmesi ve devam eden Cumhuriyet modernleşmesi değerlendirilirken “kimler ve kimler için” soruları unutulmuştur. Bu açıdan özne kaymasına uğramıştır. Çeşitli kaynaklarda Türkiye’nin modernleşme deneyiminin baştan beri toplumsal temellerinin olmadığı ancak yakın tarihlerde, özellikle Avrupa Birliği sürecinde bu niteliği edindiği –edinebileceği– (Altan, 2002: Aktar, 2002: 274) belirtirse de, yukarıda ifade ettiğim gibi daha baştan Türkiye’nin modernleşme deneyimi, ayrı kesimlerin eylemleriyle katıldığı ve yeniden ürettiği

bir toplumsal değişmeyi yansıtmaktadır. Dolayısıyla bir “elit projesinin” yanı sıra aynı zamanda bir toplum “projesi” özelliği taşımaktadır. Ayrıca, her zaman için “elitin” aynı zamanda içinde olduğu toplumun bir unsuru olduğunu da unutmamız gerekiyor. Daha önemlisi, Türkiye modernleşme deneyimini değerlendirirken, “proje” kavramının kendisi doğru bir karşılık olarak görülemez. Daha geniş bir toplumsal ve tarihsel sürecin bileşimi olarak okumak gerekiyor. Dolayısıyla Türkiye’de modernlik deneyimi ve Avrupa Birliği hedefi, “proje” olmanın ötesinde daha fazla bir şeydir. Ayrıca, tarihsel-toplumsal süreç “proje” üretebilir. Bu nedenle tarihsel ve toplumsal sürecin, toplumsal tahayyülün tamamına bakmak anlamlı olabilir. Proje salt bir neden olarak görülemez. Tarihsel akışı sağlayan faktörlerden ancak biri “elit projesi” olabilir. Bugün önemli olan tek tek projelerden çok, çeşitli toplumsal kesimlerin toplumsal gelişme için öngördükleri yolları, değişen hedeflerinin toplamını, birbirleriyle ilişkili olarak yürüttükleri mücadeleleri görebilmek. Bunların yanı sıra farklı kesimlerin birbiriyle “konuşmalarını” sağlayan ortak dile bakmak. Bu makalede ele aldığım “modernlik idealini” de bu ortak dilin bir parçası olarak düşünüyorum. Türkiye’de modernleşme deneyimi ve bu kültürel birikimin içinde, aynı zamanda çeşitlilik gösteren bir eleştiri, direniş ve yeniden düzenleme çabaları da bulunmaktadır (Deren, 2002: 401). Bu konuda da sosyal bilim açısından önemli bir sorun bu birikimi gösteren temel eserleri ve tartışmaları eski görmemiz ve bugüne taşıyamamamız, dahası “değerli” bulmamamızdan kaynaklanıyor.

İdeallere gelince, bütün toplumsal değişimler ideallere dayanır. İdealler de ütopyalar gibi hem bağıntısaldırlar hem bir bütünlük gösterirler. Ancak ideallerini gerçekleştirmeye çalışan kesimler belirli unsurları öne çıkararak hayata geçirme çabasında olurlar. Bunların bir kısmı böylelikle gerçekleşir. Bunun yanı sıra yukarıda görüleceği üzere kişilerin, ailelerin, çeşitli grupların, köy ve kentlerin, hayatlarını düzenleme ve geleceklerini daha iyi kılmak için seçeneklerini çoğaltmaya yarayan idealleri bulunur. Bunlar daha pratik, gerçekleştirilebilir bakış açılarıdır. Benim burada Türkiye modernlik deneyiminden söz ederken ileri sürdüğüm “sade” modernlik, bu tür “yaratıcı ve pratik bir modernlik idealine” karşılık gelmektedir. Hayatın bütününe tasavvur edilmesine ve organize edilmesine yarayan bir ideali kastediyorum. Türkiye açısından ileri sürdüğüm modernlik ideali bu nedenle gündelik bir ideal. Kavramsallaştırdığım “sade modernlik”, tüm bunlarla birlikte ve bu yolla kurulan “toplum” bir toplumsal deneyime karşılık gelmektedir. Türkiye’de bu ideallerden birini eğitim konusu oluşturuyor.

Modernleşme ve eğitim politikaları, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne başvuru süreci ve günümüzde ana bir tartışma olarak sürmektedir. Araştırmalarda Türkiye’de ailelerden belli kuşaklardan kadın ve erkeklerin kendinden sonraki kuşakların eğitimini temel bir konu olarak gördüklerini, kadınların bunu kendileri

için görev olarak düşündüklerini pek çok kez gözlemlerdim. Bu kadınlar eğitimci bir paradigmayı benimsiyorlar ve yetiştirdikleri kişileri örnek göstererek kendileri gibi olmayan aileleri ve kadınları eleştiriyorlar. Dahası, günümüzde üniversiteler ve başka kurumlarda örneklerini görebileceğimiz üzere Türkiye’nin modernlik deneyimi farklı eğitimci tiplerini üretmiş durumda ve bu kişilerin bir kısmı bugün ön planda bulunuyorlar. Bu nedenle Türkiye’nin bugün Avrupa Birliği ile ilişkisinde eğitim ana ve anlamlı bir başlık olarak gözüküyor ve ilgiyi hak ediyor.

Bugün Türkiye’de modernleşme/Batılılaşma/Avrupalılaşma “projesi” dinamizmini yitirmiş gözüküyor. Bu nedenle de “Batılılaşma projesi” son derece üretken ve hatta tek toplumsal tahayyül olarak varlığını sürdürüyor. Yukarıda anlattığım kutuplaşmayı bir tarafa bırakarak, Türkiye’de “modern olma” idealinin ve modernliğe ilişkin deneyim biçimlerinin ve pratiklerin, en uçlar da içinde olmak üzere her kesimde var olduğunu ileri sürüyorum. Bu idealin geniş gruplarca benimsendiğini, derin, köklü ve birleştirici olduğunu düşünüyorum. Türkiye’de ayrı toplumsal sınıflardan aileler, kadınlar ve erkekler Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle ilişkileri nasıl giderse gitsin, bunun dışında kendi modernlik ideallerini ve daha iyi yaşam standartlarını oluşturmuş durumda. Bugün İstanbul Ümraniye ve Başbüyük bölgelerinde çeşitli göç örüntüleri çalışıldığında, Türkiye’nin çeşitli kentlerinden yaklaşık 20 yıl önce bu yerlere gelen ailelerden kadınların başlattığı göç hareketleri görülebilir. Bu kadınların bir kısmı çocuklarını okutmak üzere mutlaka Batı ülkelerine gönderiyor ve kendileri de yasal olmayan göç yolları da içinde olmak üzere bu ülkelere gitmek için mücadele ediyorlar. Bir süre sonra da eşlerini yanlarına alıyorlar. Görüşüğüm kadınlar, Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinde yaptıklarını yeterli bulmuyor, süreci yavaş buluyorlardı. Dahası, bir kısmı burada ekonomik durumu iyi olmasına karşın Türkiye’deki yaşamını başka örneklerle karşılaştırarak beğenmiyor. Hayat standardını yükseltme ve ilerleme düşüncesi, Türkiye’de pek çok toplumsal kesimde çok güçlü bir fikir olarak devam ediyor.

Çeşitli platformlarda bugün Avrupa Birliği’yle ilişkimiz Birlik’ten yana veya karşıtlık üzerinden konuşuluyor. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne giriş çabalarını eleştirenler, mutlaka onun yerine bir şey koymaya çalışıyorlar, reddettiklerinde dahi. Yoksa savundukları dünya görüşlerinde boşluk kalıyor. İlginç bir biçimde “zaten bizi almazlar” korkusu ile Batılılaşma ve Avrupa Birliği’ne girme ümidi aynı anda mevcut. Yani bir yandan aşmaya çalışırken, bir yandan da yeniden üretiliyor. Türkiye’de modernleşme/Batılılaşma/Avrupalılaşma fikri sanıldığından çok derin ve bu konuda farklı gelenekleri üretmiş durumda. Dahası günümüzde bu fikri ciddiye alan önemli kesimler var. Bu açıdan Türkiye’nin ürettiği en önemli “proje” olduğu söylenebilir. Bu nedenle bugün Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliği konusundaki tartışmaları ve bu konudaki “şikâyetçi retoriği” (çünkü aynı zamanda bu güçlü bir ilişkiyi de gösteriyor) başka türlü analiz etmek gerekiyor.

Kaynakça:

- Abou-El-Haj, Rifa'at Ali (2000), *Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel–Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara.
- Ahıska, Meltem (2003). "Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern", *Relocating the Fault Lines: Turkey beyond the East-West Divide*, Sibel Irzık & Güven Güzeldere Ed., Duke University Press. Durham.
- Akşit, Bahattin (2005), "Laikleşme Tipolojisi ve Türkiye'deki Laiklik Deneyimi", *Şerif Mardin'e Armağan*, Ahmet Öncü ve Orhan Tekelioğlu (der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aktar, Cengiz (2002), "Olmayan Avrupa Düşüncesi Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altan, Mehmet (2002), "Batılılaşmanın Sosyo-politik Temelleri, Düşünsel ve Toplumsal Yapısı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Belge, Murat (2002) "Batılılaşma: Türkiye ve Rusya", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Belge, Murat (2011), *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozdoğan, Sibel (2005), "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Çev. Nurettin Elhüseyini, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Ed.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, Ahmet (2002), "Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duben, Alan ve Behar, Cem (1996), *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Durakbaşa, Ayşe (1998), "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Durakbaşa, Ayşe ve Cindoğlu, Dilek (2003), "Tezgâh Üstü Karşılaşmalar", *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat*, Çev. Zeynep Yelçe, Yay. Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul.
- Durakbaşa, Ayşe; Meltem Karadağ, ve Gül Özsan (2008), "Türkiye'de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Orta Sınıflar", TÜBİTAK maddi destekli proje.
- Durakbaşa, Ayşe; Gül Özsan ve Meltem Karadağ (2011), "Women's Narratives as Sources for the Study of Eshraf Families", *Women's Memory: The Problem of Sources*, der.

- Fatma Türe and Birsen Talay Keşoğlu, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Glassie, Henry (2002), *Turkish Traditional Art Today*, Indiana University Press, Ankara.
- Göçek, F. M. (1996), *Rise of the Bourgeoisie, Demise of the Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford University Press, New York.
- Göle, Nilüfer (2002), “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gunn, Simon (2005), “Translating Bourdieu: Cultural Capital and the English Middle Class in Historical Perspective”, *The British Journal of Sociology*, 56: 49-64.
- Gümüşoğlu, Firdevs (2002), “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hart, Kimberly (2011), *Modernliği Dokumak: Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek*, Çev. Elçin Gen, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İşin, Ekrem (1985), “19. yy’da Modernleşme ve Gündelik Hayat”, *Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İlyasoğlu, Aynur (1998), “Cumhuriyet’le Yaşıt Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarında Kadınlık Durumları, Deneyimler, Öznellik”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kafadar, Osman (2002), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Hasan Bülent (2002), “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, Deniz (2005 [1997]), “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Ed.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, Deniz (2003), “Giriş: Parçaları Yorumlamak”, *Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat*, Çev. Zeynep Yelçe, Yay. Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul.
- Karadağ, Meltem (2010), “Taşra Kentlerinde Yaşam Tarzları Alanı: Kültür ve Ayrım”, *Toplum ve Bilim*, 2010/118, İstanbul.
- Keyder, Çağlar (2005a), “1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Ed.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Çağlar (2005b), *Memâlik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Keyman, E. Fuat (2005), “Şerif Mardin’i okumak: Modernleşme, Yorumbilgisel Yaklaşım ve Türkiye”, *Şerif Mardin’e Armağan*, Ahmet Öncü ve Orhan Tekelioğlu (der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Orhan (2002), “Nurullah Ataç ve Etkilenme Endişesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köker, Levent (1991), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köker, Levent (2001), “Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (1985), “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Kalaycıoğlu ve Sarıbay (der.), Der Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2003); “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2004), “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4), Mümtaz’er Türköne/Tuncay Önder (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2005), “Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Ed.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2011), “Kavramsal Kopuş”, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (Makaleler 5), Çev. Elçin Gen-Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Necatigil, Behçet (2013), *Solgun Bir Gül Oluyor Dokununca*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özsan, Gül (2008), “Baltaya İmzasını Atan Usta: Sıcak Demircilik ve Dövme Kastamonu Baltası Üzerine Bir Araştırma”, *Folklor/Edebiyat*, 2008/4, Ankara.
- Özsan, Gül; Ayşe Durakbaşa ve Meltem Karadağ (2009), “Eşraf Ailelerinde Kadın Anlatıları”, *Kadın Belliğini Oluşturmada Kaynak Sorunu, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyum Kitabı*, İstanbul.
- Özsan, Gül (2010a), “Beyoğlu’nda İki Berber: İki Ayrı Anlatı Tipi ve İki Ayrı Erkeklik”, *Toplum ve Bilim*, sayı 117, İstanbul.
- Özsan, Gül (2010b), “Eşraf ailelerinin statü mücadelelerinde kadınların rolü”, *Toplum ve Bilim*, sayı 118, İstanbul.
- Özsan, Gül (2011a), “Kültür ve Gelenek”, *Kültür Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Özsan, Gül (2011b), “Esnaf-Zanaatkarlar, Semt ve Kent”, *Mekân ve Kültür*, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (der.), Tetragon Yayınları, Ankara.

- Özsan, Gül; Ayşe Durakbaşı ve Meltem Karadağ (2011), “Türkiye’de Taşra Kentlerinde Modernleştirici Bir Aktör Olarak Eşraf Aileleri ve Eğitimin Rolü”, *Türk Sosyal Bilimler Derneği 12. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi basılı olmayan bildiri metni*, Ankara.
- Parla, Jale (2006). “Rakım Efendi’den Nurullah Bey’e, Cemaatçi Osmanlılıktan Cemiyetçi Türk Milliyetçiliğine Ahmet Mithat’ın Romancılığı”, *Merhaba Ey Muharrir!: Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, Nüket Esen-Erol Köroğlu (Haz.), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul.
- Saktanber, Ayşe (2003), “Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz de Öyle İbadet Ediyoruz”, *Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat*, Çev. Zeynep Yelçe, Yay. Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul.
- Şengül, Serdar (2009), “Medreseden Okula Osmanlı-Cumhuriyet Modernleşmesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Talay Keşoğlu, Birsen (2011), “Pressing the “Record” Button for Hearing Women’s Voice in the Past”, *Women’s Memory: The Problem of Sources*, der. Fatma Türe and Birsen Talay Keşoğlu, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Taylor, C.(2001), “Two Theories of Modernity”, D.P. Goankar (der.) *Alternative Modernities*, Duke University Press. Indiana.
- Toprak, Zafer (1995), “Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları”, *Cogito: Dünya Büyük Bir Mağaza* 5, özel sayı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya (2005 [1966]). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Hilmi (2002) “Modernleşme: Parça mı Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.